

**Рівненський державний гуманітарний університет**



**ПСИХОЛОГІЯ:  
РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ**

**Збірник наукових праць**

**Випуск 3**

**Рівне – 2014**

**Психологія: реальність і перспективи:** Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. – Випуск 3. – Рівне: Видавництво ТзОВ «Дока центр», 2014. – 182 с.

*Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем психології. Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.*

#### РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

##### Головний редактор:

**Павелків Роман Володимирович** - доктор психологічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної та навчально-методичної роботи, завідувач кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету

##### Заступник головного редактора:

**Безлюдна Валентина Іванівна** - кандидат педагогічних наук, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

#### ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

**Максименко Сергій Дмитрович** — академік-секретар відділення психології, вікової фізіології та дефектології НАПН України, дійсний член НАПН України, директор Інституту психології ім. Г. С. Костюка;

**Ямницький Вадим Маркович** — доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету;

**Юрченко Вікторія Миколаївна** — доктор психологічних наук, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету;

**Михальчук Наталія Олександрівна** — доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і практики англійської мови та прикладної лінгвістики Рівненського державного гуманітарного університету;

**Литвиненко Світлана Анатоліївна** — доктор педагогічних наук, професор кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету;

**Петренко Оксана Борисівна** — доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету;

**Шугасва Людмила Михайлівна** — доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету;

**Пасічник Ігор Демидович** — доктор психологічних наук, професор кафедри психолого-педагогічних дисциплін, ректор Національного університету «Острозька академія»;

**Вірна Жанна Петрівна** — доктор психологічних наук, професор, декан факультету психології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки;

**Гошовський Ярослав Олександрович** — доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки;

**Воробійов Анатолій Миколайович** — кандидат педагогічних наук, професор, перший проректор, завідувач кафедри загальної психології та психодіагностики Рівненського державного гуманітарного університету;

**Поніманська Тамара Іллівна** — кандидат педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи, завідувач кафедри педагогіки і психології (дошкільної і корекційної) Рівненського державного гуманітарного університету;

**Корчакова Наталія Вікторівна** — кандидат психологічних наук, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету (**відповідальний секретар**);

**Созонюк Ольга Степанівна** — кандидат психологічних наук, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 4 від 28.11. 2014 р.).

Свідоцтво про державну реєстрацію **Серія КВ №18713-7513Р.**

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи не рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Ст.Бандери, 20, e-mail: dokacentr@mail.ru.

**ТЕХНОЛОГІЯ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТАРШОКЛАСНИКІВ**

**Резюме.** Статтю присвячено розробці технології розвитку творчої соціалізації старшокласників. Здійснено аналіз наукової літератури, що розкриває зміст поняття «творча соціалізація». Проаналізовано структуру технології розвитку творчої соціалізації старшокласників. Виявлено провідні напрямки роботи технології.

**Ключові слова:** соціалізація, творче мислення, творча соціалізація, старшокласники, технологія.

**Постановка проблеми.** Науковий інтерес до аналізу процесу соціалізації, а саме до становлення, розвитку і самореалізації особистості й ролі творчості в цьому процесі охоплює усе більше широкі сфери гуманітарного знання. Однією із проблем, що перебувають сьогодні у фокусі гуманітарних наук, є дослідження творчої активності в процесі формування особистості соціумом, її соціалізації. Дослідження взаємозв'язку між творчим потенціалом, творчою активністю, творчим мисленням і творчим процесом – з одного боку, і взаємодіями, що складаються між соціокультурною системою й особистістю, – з іншого, сприяє розумінню творчої сутності людини, її перетворювальної, інноваційної діяльності.

Формування творчої, активності особистості здійснюється в процесі соціалізації. Соціокультурне середовище, суспільні умови впливають на особистість, у той же час значимі для людини ціннісні орієнтири визначаються нею самостійно й залежать від її здатності цілеспрямовано й вільно вибирати мету й засоби діяльності, проявляти активність у взаємодії із суспільством. Імпульс перетворення, внутрішня активність особистості втілюється у творчості людини.

Очевидно, що на процес формування особистості і її творчої активності впливають різні фактори соціокультурної системи, серед яких найважливіше місце належить системі освіти. Тому дослідження і формування творчої соціалізації старшокласників на сьогодні є актуальним, так як в цьому віці стрімко зростає рівень компетентності й майстерності, що так би мовити обслуговує стратегічну лінію творчого життя, забезпечує накопичення гігантського творчого потенціалу, завдяки якому стає можливим вирішення творчих проблем, долання глибоких філософських протиріч.

Провідні психологічні концепції і моделі соціалізації особистості сформувались зарубіжними і вітчизняними вченими у руслі трьох основних підходів: культурантропології (Ф. Боас, Р. Бенедикт, В. Малиновський, М. Мід та ін.), соціології (Дж. Дьюті, Е. Дюркгайм, В. Кукартц, Ч. Кулі, Дж. Мід, Т. Парсонс) і психології (А. Адлер, Г. М. Андреева, А. Бандура, Л. С. Виготський, Д. Б. Ельконін, Л. Колберг, К. Левін, О. М. Леонтьєв, А. Маслоу, В. В. Москаленко, Г. Олпорт, А. В. Петровський, Ж. П'яже, К. Роджерс, Дж. Роттер, З. Фройд, Е. Фромм, В. Т. Ціба та ін.). Теоретичний аналіз наукових досліджень з проблеми соціалізації особистості показав, що під соціалізацією розуміють процес засвоєння, набуття і активного відтворення індивідом соціального досвіду, групових норм, знань, цінностей, компетентності, системи соціальних ролей, зв'язків і відношень в умовах невизначених соціальних ситуацій, що призводить до систематизації, конструювання, інтегрування індивідом образу світу, в результаті чого формується соціальна лабільність як головний результат соціалізації, в якій здійснюється творча діяльність людини, її самовизначення [1; 10].

Досліджуючи основні підходи до проблем творчого мислення ми виявили, що поняття «творче мислення» виступає синонімом продуктивного, креативного, латерального, конструктивного, евристичного мислення (Г. А. Айзенк, Г. Алдер, Д. Б. Богоявленська, Е. де Боно, А. Б. Брушлінський, Ф. Вільямс, Дж. Гілфорд, Л. Я. Дорфман, Л. Б. Єрмолаєва-Томіна, З. І. Калмикова, В. В. Клименко, Н. Коган, О. І. Кульчицька, О. М. Матюшкін, В. О. Моляко, І. М. Попова, В. В. Рагозіна, М. Л. Смульсон, П. Торренс, О. С. Тунік та ін.). Творче мислення виконує як продуктивну (нешаблонну продуктивну, дивергентну, асоціативну), так і репродуктивну (стереотипну, шаблонну, конвергентну) функцію. До головних складових (ознак, критеріїв, параметрів, властивостей, особливостей тощо) творчого мислення відносяться: образна і вербальна швидкість, гнучкість, оригінальність і деталізація мислення тощо [8; 11].

Науковий аналіз розкриває також взаємозв'язок процесів соціалізації і творчого мислення, який відображається в поняттях «творча адаптація», «життєтворча адаптованість». Сутність процесу творчої адаптації полягає у самозмінах і змінах, перебудовах соціальних ситуацій на підставі незахисних адаптивних механізмів та створення умов для нової цілеспрямованої, продуктивної, творчої діяльності, яка приймається і позитивно оцінюється соціумом; тобто нова швидка й оригінальна адаптація до швидкоплинного навколишнього світу (А. А. Налчаджян, К. Роджерс, В. М. Ямницький) [1; 10; 13].

Аналіз новітніх досліджень взаємозв'язку двох процесів: соціалізації і творчого мислення дозволив виокремити поняття «творчої соціалізації», яке недавно з'явилося у вітчизняних (О. А. Туріна) і зарубіжних (Л. В. Коломийченко) дослідженнях. Суть процесу *творчої соціалізації* виражається у найвищому щаблі соціалізації людини в середовищі – активне входження особи у світ суспільства шляхом творчо-перетворюючої дії задля позитивної зміни в процесі освоєння традицій, норм і цінностей культури.

**Мета статті** – представити зміст технології розвитку творчої соціалізації старшокласників.

**Виклад основного матеріалу.** З урахуванням вікових особливостей старшокласників виділено ключові складові їх соціалізації: соціальне визнання, соціальний статус, соціальна адаптація, фрустрація, набуті характеристики (Г. С. Абрамова, Л. І. Божович, М. Й. Боришевський, О. З. Лютак, І. Г. Малкіна-Пих,

С. Д. Максименко, О. О. Реан, О. В. Скрипченко, Ю. М. Швалб). Також з'ясовано, що старший шкільний вік – це другий сенситивний період розвитку творчого мислення особистості, який характеризується надзвичайною інтенсивністю засвоєння інформації та її використання (В. М. Дружинін, Г. С. Костюк, В. О. Моляко, В. В. Рибалка, В. А. Роменець) [10].

Таким чином, спираючись на роботи таких вчених як: М. А. Алієва, Г. С. Альтшуллер, А. В. Горальський, А. Г. Грецов, І. В. Дубровіна, В. Ф. Калашин, Л. М. Карамушка, О. В. Костюченко, В. О. Моляко, Н. І. Пов'якель, О. О. Реан, Р. О. Семенова, Ю. Г. Тамберг, Н. Ю. Хрящева, В. М. Ямницький та інші, нами була розроблена спеціальна соціально-психологічна технологія, яка спрямована на розвиток творчої соціалізації старшокласників [2 - 9; 11 - 13].

Загальними принципами нашої програми стали: комплексність у виконанні методичних засобів та організаційних прийомів; особистісний підхід та створення організаційно-психологічних умов для активізації, гуманізації учнівського спілкування й активної взаємодії всіх її учасників.

Дана технологія базується на основі трьох загальних змістових модулів: інформаційно-пізнавальний; діагностичний; корекційно-розвивальний.

Запропонована технологія включає ряд технік і підходів як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Для розвитку і вдосконалення творчої соціалізації особистості, її успішної адаптації в суспільстві основну увагу ми приділяли особистості старшокласника і його творчій поведінці в соціумі.

В даній технології використано елементи і ідеї наступних програм, а саме: основні положення програми психологічного сприяння успішній адаптації в соціумі (М. А. Алієва, Т. В. Грішанович та ін.); програму розвитку часової перспективи і здібності до цілепокладання у учнів 15-17 років (І. В. Дубровіна); тренінгові розробки щодо особливостей соціально-економічних змін та їх вплив на зміни в освітніх організаціях і в особистості, зокрема (Л. М. Карамушка); технологію підвищення адаптованості особистості (О. О. Реан); технологію розвитку творчих здібностей учнів із використанням елементів теорії вирішення вибіркових задач (ТРВЗ) (Г. С. Альтшуллер); методи активізації творчого мислення (ТРУ) (Ю. Г. Тамберг); методику КАРУС (комбінування – аналогії – реконструювання – універсальний підхід – випадкові підстановки) (В. О. Моляко); рефлексивно-творчий тренінг-практикум (РЕТТ) (Н. І. Пов'якель); тренінг творчої психотехніки (Р. О. Пономарьова і А. Д. Терешкова); тренінг креативності (Н. Ю. Хрящева, С. І. Макшанов); тренінг креативності для старшокласників і студентів (А. Г. Грецов); тренінг творчості в групі (А. В. Горальський); тренінг готовності школярів вирішувати учбові творчі задачі (Т. М. Третяк) [1 - 13].

До додаткових програм розвитку творчого мислення варто віднести авторські розробки вітчизняних і зарубіжних вчених: С. Гіппіус, Н. Городнова, А. С. Гусева, Б. Зельцерман, В. Ф. Калашин, М. Кіпніс, О. В. Костюченко, В. М. Лінніченко, І. Г. Малкіна-Пих, О. П. Макаревич, Р. І. Мокшанцев, Т. Носова, Л. І. Пономаренко, О. В. Сидоренко, Л. Г. Чорна, Е. Харшман, Л. Хоменко, Л. І. Шрагіна, В. М. Ямницький [11].

Континуум завдань в основі змістових модулів припускає виокремлення в структурі системи психологічного впливу трьох послідовних рівнів: проблемно-адаптаційний; рефлексивно-творчий; творчо-адаптаційний рівень. Кожен рівень тренінгу передбачав тематичні модулі:

#### **I. Проблемно-адаптаційний рівень:**

1. Соціально-адаптаційний модуль (мета: усвідомлення інформаційних позицій успішної соціалізації особистості; дослідження внутрішніх конфліктів під час взаємодії з оточуючим; оволодіння необхідними прийомами виходу з фрустраційних ситуацій; розвиток соціального мислення; поліпшення соціометричного статусу. Завдання: 1) робота із основною інформаційною базою успішної соціалізації особистості; 2) робота з виявленням наявного рівня соціалізації і творчої реалізації особистості; 3) робота з особистісними проявами фрустрації у груповій і поза груповій ситуації; 4) отримання індивідуального і групового досвіду виходу з проблемної ситуації; 5) засвоєння різноманітних способів і прийомів роботи із проявами дезадаптації).

2. Особистісний модуль (мета: усвідомлення цілісності індивідуального розвитку особистості; опанування основними прийомами особистісного зростання. Завдання: 1) робота із самооцінкою і впевненості у собі: прийняття себе і інших такими, які вони є; 2) розвиток довіри до себе і до інших, розширення кола контактів; 3) розвиток меж інтернальності і емоційного комфорту: самоповага до себе і своїх здібностей).

3. Комунікативно-емоційний модуль (мета: усвідомлення важливості розвитку комунікативних навичок і емоційного забарвлення при взаємодії з оточуючим світом. Завдання: 1) робота з комунікативними навичками: вміння встановлювати контакти, вміння активно слухати, задавати питання, розпочинати розмову, аргументувати власну точку зору, відстоювати свої інтереси, тощо. 2) розігрування складних ситуацій спілкування. 3) знайомство з емоцією і вміннями її виражати і розуміти під час контакту з іншими, у творчому самовираженні тощо).

4. Соціально-активний модуль (мета: усвідомлення соціальної і статево-рольової самоідентифікації; встановлення соціальних і міжособистісних відносин. Завдання: 1) робота з соціальною самоідентифікацією, розвиток соціальних ролей, включеність в соціальні інститути; 2) розвиток конкретних соціальних навичок: прийняття критики, проговорення «Ні», проведення переговорів, подолання звинувачення, виявлення вдячності, тощо; 3) робота з статево-рольовою ідентифікацією: використання сімейного досвіду, встановлення міжособистісних відносин тощо).

5. Психофізіологічний модуль (мета: усвідомлення способів саморегуляції психофізіологічного стану. Завдання: 1) робота з психофізіологічним станом: нормалізація організмних функцій (дихання, серцево-судинна система, тощо); 2) зменшення нервово-психічної напруги і підвищення адаптованості особистості).

Основною задачею проблемно-адаптаційного рівня є виявлення і подолання стереотипних (шаблонних, дезадаптаційних) форм поведінки у старшокласників, яка проявлялася у неадекватності самоприйняття і прийняття інших, в емоційному дискомфорті, відсутності інтернальності, прагненню до домінування і присутності ескапізму; вивільнення творчого потенціалу для самоствердження і побудови конструктивних адаптаційних стратегій; перехід від станів дезадаптованості, тимчасової ситуативної адаптованості до стану стійкої ситуативної й загальної адаптованості [11].

Необхідною умовою на початковому етапі проведення нашої технології було створення сприятливої і довірливої атмосфери між учасниками програми психологічного впливу, яка сприяла продуктивній і цілеспрямованій роботі, відкриттю творчого потенціалу і внутрішніх резервів кожного старшокласника на рівні фізичного, емоційного, когнітивного і поведінкового потенціалу.

## **II. Рефлексивно-творчий рівень**

1. Рефлексивно-усвідомлювальний модуль (мета: усвідомлення себе і інших шляхом саморефлексії; розвиток позитивного мислення. Завдання: 1) робота з саморегуляцією і самовдосконаленням мислення шляхом саморефлексії; 2) розширення меж і прийомів рефлексивного усвідомлення та конструктивного подолання мисленнєвих труднощів; 3) оволодіння прийомами і навичками позитивного мислення).

2. Творчо-розвивальний модуль (мета: усвідомлення творчості у собі і її розвиток; активізація творчого мислення; індивідуальна і групова творча робота над вирішенням учбових і життєво-соціальних задач. Завдання: 1) робота з усвідомленістю творчості в собі і її розвиток: усвідомлення характеристик креативного середовища, креативного процесу, розвиток творчих здібностей і уяви; 2) активізація творчого потенціалу, розвиток особливостей образного і вербального творчого мислення: швидкості, гнучкості, оригінальності і деталізації; 3) оволодіння практичними навичками конструктивного і творчого вирішення учбових і життєво-соціальних задач; 4) розвиток творчих характеристик особистості: терплячості, допитливості, сміливості, ризикованості, складності тощо).

Основною задачею рефлексивно-творчого рівня було опанування учасниками процесом рефлексії і методом позитивного мислення, на основі яких будувалася модель успішної творчої особистості і розвивалися основні особливості творчого мислення для продуктивного і результативного вирішення учбових і життєвих задач. За допомогою даного рівня учасники технології розширили сферу усвідомлення себе та інших, повірили у свої творчі здібності і запустили процес конструктивного вирішення соціальних ситуацій.

У результаті роботи за методиками і техніками другого рівня передбачалося досягнення стану стійкої, загальної адаптованості на підставі активізації незахисних адаптаційних механізмів психіки і перехід до стану творчої адаптованості, а саме творчої соціалізації старшокласників [11].

## **III. Творчо-адаптаційний рівень**

1. Інтеграційний модуль (мета: усвідомлення ролі механізмів адаптованості і творчості в житті особистості; інтеграція набутого досвіду в цілісну систему взаємодії із світом. Завдання: 1) робота із систематизацією отриманого досвіду пізнання себе і оточуючих через механізми адаптованості і творчості; 2) закріплення нових творчо-адаптаційних способів взаємодії зі світом; 3) розвиток інтеграції внутрішнього і зовнішнього життєвого стану суб'єкта).

2. Життєтворчо-соціальний модуль (мета: усвідомлення і програвання життєтворчих соціальних ситуацій і перенесення їх у реальне життя. Завдання: 1) робота з цілепокладанням, розумінням часової перспективи; 2) розуміння шляхів гармонізації свого внутрішнього світу, взаємопов'язаність всіх процесів на Землі; 3) розвиток самоуправління, самовдосконалення, самонавіювання, самопрезентації і творчої самореалізації; 4) формування механізмів творчої соціалізації особистості).

Основна задача творчо-адаптаційного рівня виражалася в інтеграції набутого старшокласниками досвіду впродовж двох попередніх рівнів і впровадження його у життя. Розвиток цілепокладання і системно-цілісного відношення до минулого, теперішнього і майбутнього. На даному рівні учасники технології зуміли розширити світосприйняття і повірити у власні життєві перспективи, і творчо підійти до вирішення власних життєвих проблем.

У результаті роботи за методиками і техніками третього рівня передбачалося закріпити стан стійкої, загальної адаптованості на підставі активізації незахисних адаптаційних механізмів психіки і вдосконалити стан творчої соціалізації старшокласників [11].

Специфіка реалізації програми відбувалася послідовно за схемою кожного заняття: отримання і засвоєння нової інформації; практичне програвання технік, прийомів і підходів; ретельне відпрацювання нових способів реагування у складних життєвих обставинах; перенесення отриманого досвіду у реальне соціальне життя, закріплюючи і удосконалюючи його.

У свою чергу кожен із модулів реалізовувався через систему спеціальних інтерактивних технік (міні-лекцій; релаксаційні техніки, метод ТРВЗ, КАРУС, метод вільних асоціацій, евристичних запитань тощо).

Докладніша структура окремого заняття класичного психологічного впливу представлена у багатьох джерелах, зокрема у роботах В. М. Ямницького [13], і передбачає наступні етапи: 1) рефлексивний; 2) підготовчо-розігрівальний; 3) інформаційно-комунікативний; 4) практично-відтворювальний; 5) узагальнюючий. Також слід зауважити, що структура кожного заняття тренінгу вміщувала програвання двох основних напрямків: розвиток мотиваційно-особистісних властивостей; оволодіння когнітивно-операційними навичками.

Метою відпрацювання вправ мотиваційно-особистісного напрямку було сприяння формуванню мотивації до успішної творчої соціалізації в суспільстві; спонукання до активного прояву особистісних

властивостей, тощо. Даний напрямок дозволяє сформувати сукупність мотивів, адекватних завданням технології, які необхідні для успішного засвоєння матеріалу, а також створення сприятливих умов, які дозволяють учасникам тренінгу відчувати впевненість, розкутість, задоволення від отриманих знань, умінь і навичок, що будуть створювати підґрунтя для подальшого використання їх у власному соціальному розвитку [2 - 9; 11 - 13].

Метою відпрацювання вправ когнітивно-операційних навичок було ознайомлення старшокласників з творчими технологіями вирішення життєвих і соціальних проблем для подальшого використання в практичній діяльності та поетапної актуалізації когнітивно-операційних навичок. Даний напрямок дозволяє надати сукупність знань з розвитку успішної соціалізації і творчої реалізації у суспільстві і комплекс умінь і навичок власного розвитку, які необхідні для вдалого оволодіння технологією [2 - 9; 11 - 13].

Кожен вище наведених напрямків взаємодоповнює один одного, надаючи дітям раннього юнацького віку більш успішно оволодіти новими навичками і вміннями для успішного їх впровадження у реальне соціально-творче життя.

Звісно дана технологія не може охопити всю життєдіяльність старшокласників, де присутні досить багато факторів і навчання і сім'ї, враховуючи вплив попереднього досвіду і звичок, позашкільних інтересів тощо, що безпосередньо відіграє важливу роль у цілісному процесі соціалізації старшокласників. Тому в нашій технології ми намагалися створити позитивну емоційну атмосферу, і атмосферу, близьку до реальних життєвих ситуацій, творчого спрямування і яскравих переживань, щоб досвід отриманий під час тренінгових занять був вдало «перенесений» на простори реального життя з врахуванням творчих аспектів особистісної самореалізації. В цьому нам допомагала постійна рефлексія учасниками занять наявної і бажаної ситуації в соціальному оточенні, виконання домашніх завдань саме в реальному просторі взаємодій у всіх соціальних інститутах життя.

Учасниками технології розвитку творчої соціалізації відзначено ряд позитивних змін за такими напрямками: підвищилася соціально-психологічна адаптація: сформувалися різноманітні способи виходу із складних соціальних ситуацій; відбулося прийняття себе і інших: довіра і самоповага до себе; підвищився рівень комунікативних навичок: з'явилася легкість у встановленні контактів, у активному слуханні і відстоюванні своїх інтересів, почуття емоційного комфорту; відбулося усвідомлення соціальних ролей і встановлення міжособистісних відносин; відбулося усвідомлення способів саморегуляції психофізіологічного стану; відбулося усвідомлення себе та інших шляхом саморефлексії, зріс рівень відповідальності за власні вчинки, думки і життєву ситуацію; підвищився рівень образного і вербального творчого мислення; сформувалися механізми творчої соціалізації особистості.

**Висновки та перспективи подальшого дослідження.** Таким чином, розроблена нами технологія сприяє розвитку психологічних особливостей творчої соціалізації старшокласників. Вона дозволяє отримати знання, сформувати, розвинути складові соціалізації і побудувати конструктивні адаптаційні стратегії, здійснити перехід від станів дезадаптованості, тимчасової ситуативної адаптованості до стану стійкої ситуативної й загальної адаптованості. Запропонована технологія дає можливість розвинути складові творчого мислення: швидкість, гнучкість, оригінальність і деталізацію; розкрити творчий потенціал і реалізувати його в різноманітних сферах життя; активізувати незахисні адаптаційні механізми психіки і перейти до стану творчої соціалізації особистості.

Здійснене дослідження і розробка технології розвитку творчої соціалізації старшокласників відкриває перспективи для подальшого вивчення проблеми творчої соціалізації особистості у всіх вікових категоріях та у будь-яких соціальних сферах життя людини. Автор вбачає їх у розробці моделі психологічного консультування творчої молоді, а також у створенні програми підготовки шкільних психологів до надання психологічної допомоги дітям різних вікових категорій з проблеми творчої соціалізації у сучасному інформаційному суспільстві.

#### Список використаних джерел:

1. Авер'янова Г. М. Особливості соціалізації молоді в умовах трансформації суспільства / Г. М. Авер'янова, Н. М. Дембицька, В. В. Москаленко. – К. : ППП, 2005. – 307 с.
2. Алиева М. А. Я сам строю свою жизнь / М. А. Алиева, Т. В. Гришанович, Л. В. Лобанова и др. ; под ред. Е. Г. Трошихиной. – СПб. : Речь, 2001. – 216 с.
3. Вачков И. В. Групповые методы в работе школьного психолога : учебно-методическое пособие / И. В. Вачков. – М. : Ось-89, 2002. – 224 с.
4. Гиппиус С. Тренинг развития креативности : гимнастика чувств / С. Гиппиус. – СПб. : Речь, 2001. – 346 с.
5. Горальський А. Тренинг творчості у груп / А. Горальський // Обдарована дитина. – 2000. – № 5. – С. 30-36.
6. Грецов А.Г. Тренинг креативности для старшеклассников и студентов / А. Г. Грецов. – СПб. : Питер, 2007. – 208 с.
7. Зельцерман Б. Учись! Твори! Развивайся! : игры для развития мышления, речи, общения, творчества. Часть 1. / Б. Зельцерман, Н. Рогалева. – Рига : Эксперимент, 2000. – 116 с.
8. Моляко В. А. Психологическая система творческого тренинга «КАРУС» / В. А. Моляко. – К. : Знание, 1996. – 44 с.
9. Пов'якель Н. І. Креативний потенціал особистості та його становлення у майбутнього психолога : навч.-метод. посіб. (для студ. спец. «Психологія», «Практична психологія» та для подвійних пед. спец. з додатковою спец. «Практична психологія») / Н. І. Пов'якель, Т. М. Розова. – К. : НПУ

- ім. М. П. Драгоманова ; Поліграф-Центр, 2007. – 122 с.
10. Сторож О. В. Теоретичний аналіз проблеми соціалізації особистості з різним рівнем розвитку творчого мислення / О. В. Сторож // Актуальні проблеми психології. Т. 1. Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія / за ред. : С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки. – К. : Вид-во А.С.К., 2009. – Ч. 23. – С. 175–187.
  11. Сторож О. В. Формування успішної соціалізації дітей раннього юнацького віку з різним рівнем розвитку творчого мислення / О. В. Сторож // Актуальні проблеми психології : Психологія обдарованості : зб. наук. праць / за ред. : С. Д. Максименка, Р. О. Семенової. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – Т. 6, вип. 4. – С. 188–201.
  12. Третяк Т. М. Вплив негативних чинників на реалізацію і розвиток творчого потенціалу особистості / Т. М. Третяк // Практична психологія та соціальна робота. – 2005. – № 10. – С. 69-72.
  13. Ямницький В. М. Розвиток життєтворчої активності особистості. Практикум. – Одеса: ПНЦ АПН України ; СВД М. П. Черкасов, 2008. – 249 с.

**Резюме.** *Стаття посвячена розробке технології розвитку творчої соціалізації старшокласників. Осуществлен анализ научной литературы, которая раскрывает содержание понятия «творческая социализация». Проанализирована структура технологии развития творческой социализации старшокласников. Обнаружены ведущие направления работы технологии.*

**Ключевые слова:** *социализация, творческое мышление, творческая социализация, старшокласники, технология.*

**Summary.** *The article deals with the development of the technique of creative socialization of senior school pupils. Scientific literature analysis showing the meaning of the concept «creative socialization» has been carried out. The structure of the technique of creative socialization of senior school pupils has been analysed. Leading courses of the technique implementation have been found out.*

**Key words:** *socialization, creative thinking, creative socialization, school pupils, the technology.*

УДК 159.923.2

Т.С. СУЩИНЬСКА

### ОСОБЛИВОСТІ ДОВІЛЬНОЇ НЕВЕРБАЛЬНОЇ ЕКСПРЕСІЇ ДІТЕЙ З РІЗНИМИ ТИПАМИ ОБРАЗУ "Я"

**Резюме.** *Визначено актуальність проблеми дослідження образу "Я" дитини старшого дошкільного віку; представлено основні критерії виміру образу "Я" (складність, узгодженість, емоційна забарвленість та рівень самостійності дитини при формуванні образу "Я"); надано рекомендації щодо психологічного супроводу формування образу "Я" відповідно його типу.*

**Ключові слова:** *образ "Я", дитина старшого дошкільного віку; самосвідомість*

**Постановка проблеми.** Перші уявлення людини про себе вчені (Б.Ананьєв, І.Сеченов, С.Рубінштейн, Г.Урунтаєва) пов'язують з періодом, коли дитина починає виокремлювати себе з оточення, виокремлювати своє тіло з оточуючого простору, оволодіває власним тілом, стає суб'єктом різних дій. Дошкільник є суб'єктом життєдіяльності, здатним до самостійності, який прагне вирізнитися з поміж інших, виявляти власну неповторність, має потребу в самовизначенні, самореалізації, саморозвитку та самозбереженні. Тому інтерес до вивчення самосвідомості дітей дошкільного віку останнім часом значно підвищився. Питання формування образу "Я" на ранніх етапах онтогенезу аналізуються в роботах Г.Абрамової, М.Боришевського, О.Запорожця, О.Кононко, В.Котирло, М.Лісіної, В.Мухіної, Н.Непомнящої, Є.Панько, А.Сілвестру, О.Смірної, Г.Урунтаєвої та ін.

**Метою статті** є висвітлення результатів дослідження особливостей образу "Я" дитини старшого дошкільного віку та надання рекомендацій щодо психологічного супроводу формування конструктивного образу "Я" з урахуванням його типу.

**Результати дослідження.** Визначення типу образу "Я" та рівня його сформованості дозволяють більш точно визначити основні завдання психологічного супроводу дитини. В плані виміру образу "Я" дитини старшого дошкільного віку варто орієнтуватися на такі критерії як складність, узгодженість, емоційна забарвленість самохарактеристик та рівень самостійності дитини при формуванні образу "Я"[4]. Аналіз образу "Я" дитини дошкільного віку окремо за кожним критерієм не може дати повноцінне уявлення про загальний рівень його конструктивності. При цьому, під конструктивним образом "Я" дитини дошкільного віку ми розуміємо такий, який є основою для побудови впевненої адекватної Я-концепції на наступних вікових етапах розвитку особистості.

Наприклад, конструктивний рівень за критерієм узгодженості стає таким за умови складності образу "Я", при спрощеності ж можна говорити про однобічність особистісного розвитку. Прояв хаотичності знань та уявлень дітей про себе може бути ознакою періоду активного "пошуку себе", розширення знань про себе, бажання спробувати себе в різних видах діяльності, що в старшому дошкільному віці є ознакою формування образу "Я", тому поєднання цієї характеристики зі складністю та самостійністю ми не можемо визнати за

## З М І С Т

<b>Передмова</b> .....	3
<b>Павелків Р.В.</b> Місце просоціальної поведінки у формуванні моральних цінностей особистості .....	4
<b>Литвиненко С.А.</b> Ігротерапія як метод психологічної допомоги дітям і підліткам.....	8
<b>Литвиненко С.А., Ямницький В.М.</b> Актуальні проблеми практики супервізії у професійній підготовці майбутніх психологів .....	11
<b>Петренко О.Б.</b> Діяльність педагога зі збереження психічного здоров'я дитини: актуалізація ідей Василя Сухомлинського.....	14
<b>Артемова О.І.</b> Розвиток креативного потенціалу майбутніх практичних психологів в процесі професійної підготовки.....	19
<b>Артимовець А.П., Литвиненко С.А.</b> Теоретичний аналіз проблеми творчого мислення.....	22
<b>Бабак К.В.</b> Професійний розвиток особистості у практиці діяльності психологічної служби.....	25
<b>Борейчук І.О., Свінтозельська І.В.</b> Психологічна готовність вчителя як компонент регуляції взаємин між учнями.....	28
<b>Бурдова М.В., Ямницький В.М.</b> Проблема страху смерті у похилому віці.....	31
<b>Бучко В.Б.</b> Психологічна допомога у розв'язуванні конфліктів шляхом переговорів.....	34
<b>Воробйов А.М.</b> Психолого-соціальні концепти внутрішнього конфлікту в учнівській молоді.....	38
<b>Гаврилець Ю. Д., Тукаєв С. В., Різун В. В., Макаруч М. Ю.</b> Закономірності психоемоційного впливу телевізійних новин на молоду студентську аудиторію .....	42
<b>Главінська О.Д.</b> Аналіз психологічної суверенності як феномену особистісного стилю .....	46
<b>Демчук О.О., Хупавцева Н.О.</b> Метод проектів як засіб активізації діяльності студентів-психологів .....	48
<b>Демянюк О.Б.</b> Образ світу в контексті проблеми буття людини і її відношення зі світом .....	51
<b>Донченко О.С.</b> Креативність в контексті педагогічної творчості вихователя дошкільного навчального закладу.....	55
<b>Дружиніна І.А.</b> Проблема професійної підготовки студентів-психологів: теоретико-прикладний аспект.....	59
<b>Єфимець О.О., Демчук О.О.</b> До проблеми емоційного інтелекту студентів .....	62
<b>Івашкевич Е.З., Михальчук Н.О.</b> Сенситивність та соціальна уява в структурі соціального інтелекту майбутнього психолога.....	65
<b>Козачок К.В., Романюк В.Л.</b> Особливості післяопераційного стресу у пацієнтів із захворюванням жовчних шляхів в умовах хірургічного відділення .....	68
<b>Кондратюк А.Ю., Литвиненко С.А.</b> Гендерні відмінності самореалізації особистості в юнацькому віці .....	73
<b>Корчакова Н.В.</b> Ранні витоки про соціальності.....	75
<b>Крюкова Л.В.</b> Вплив емоційних чинників на соціально-психологічну адаптованість молодших школярів.....	80
<b>Кулаков Р.С.</b> Психологічний аналіз самооцінки та рівня домагань у структурі професійного самовизначення старшокласників .....	83
<b>Кулакова Л.М.</b> Психологічні аспекти дослідження почуття власної гідності у молодшому шкільному віці.....	87
<b>Макаруч М.Ю., Федорчук С.В., Чікіна Л.В., Трушина В.А.</b> Зв'язки ефективності виконання вправ на уявну ротацію з короткочасною пам'яттю у жінок .....	90
<b>Макаруч М.Ю., Федорчук С.В., Чікіна Л.В., Трушина В.А.</b> Успішність уявної ротації простих і складних геометричних об'єктів у жінок і чоловіків із різним рівнем інтелекту.....	93
<b>Мамчук Л.П., Ямницький В.М.</b> Творчість та творчі здібності особистості у сучасній психології.....	96
<b>Марчук Ю.С., Созонюк О.С.</b> Психологія розвитку професійного мислення у майбутніх психологів у процесі фахової підготовки.....	100
<b>Мельник А.М.</b> Аналіз психологічних механізмів зниження тривожності студентів коледжу через призму соціальних агентів: сім'ю, освіту та соціум.....	102
<b>Мичко М.В., Ямницький В.М.</b> Вплив соціального страху на формування особистості в юнацькому віці.....	105
<b>Назаревич В.В.</b> Формування соціальної ідентичності в гандикапних клієнтів у процесі психологічного супроводу ...	109
<b>Новік Л.О.</b> Психологічні основи формування іміджу у студентів-психологів у процесі фахової підготовки.....	112
<b>Ногачевська І.О.</b> Потенціал бібліотерапії у психотерапевтичній допомозі молоді .....	115
<b>Озарчук О.І., Назарець Л.М.</b> Психологічні основи профілактики суїцидальної поведінки у підлітковому віці.....	118
<b>Осипчук О.П.</b> Особливості розуміння моральних аспектів ситуації у молодшому шкільному віці .....	120
<b>Павелків В.Р., Панасюк В.М.</b> Теоретико-методологічна характеристика девіацій молодіжного середовища .....	124
<b>Рудюк О.В.</b> Верифікація концепту «психологічне здоров'я» у площині аналізу подолання кризи втрати роботи у безробітних .....	127
<b>Семенюк О.А., Безлюдна В.І.</b> Розвиток та корекція емоційної готовності дітей до шкільного навчання .....	131
<b>Смалько Ф.В., Ямницький В.М.</b> Сучасні аспекти вивчення поведінкової та вербальної агресії .....	135
<b>Созонюк О.С.</b> Розвиток готовності майбутніх психологів до особистісно зорієнтованого спілкування.....	138
<b>Ставицька О.Г., Шиманська Ю.Ю.</b> Особливості застосування методів психологічного впливу на особистість у професійній діяльності слідчого .....	141
<b>Степанчук І.А., Литвиненко С.А.</b> Психологічні особливості розвитку смислової сфери особистості в юнацькому віці .....	144



<b>Стернійчук М.Ю., Литвиненко С.А.</b> Психологічні особливості впливу батьківських фігур на становлення ідентичності доньки .....	147
<b>Сторож О.В.</b> Технологія розвитку творчої соціалізації старшокласників .....	150
<b>Сушинська Т.С.</b> Особливості довільної невербальної експресії дітей з різними типами образу "Я" .....	154
<b>Федоренко Р.П.</b> Вплив фінансової незалежності жінки на сексуальні взаємини .....	158
<b>Федюк Т.М., Безлюдна В.І.</b> Психологічні особливості соціалізації дітей з вадами слуху .....	161
<b>Шевчик О.М., Немеш О.М.</b> Психологічні особливості тривожності у старшокласників.....	163
<b>Шпак С.Г.</b> Особливості виникнення стресу у молодших школярів в процесі адаптації.....	166
<b>Ямницький О.В.</b> Розвиток психологічної науки та професійної підготовки психологів у Фінляндії .....	170
<b>Яцюк Г.В.</b> Розвиток когнітивно-мотиваційних основ інтимної сфери людини .....	173
<b>Відомості про авторів</b> .....	176

Наукове видання

# ПСИХОЛОГІЯ: РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ

**Збірник наукових праць  
Рівненського державного гуманітарного університету**

Випуск 3

Заснований у 2013 р.

Редактор збірника **Павелків Р.В.**

Відповідальний за підготовку збірника до видання **Воробйов А.М.**

Технічний редактор **Суходольський В.І.**

Комп'ютерна верстка **Суходольський В.І.**

Здано до набору 04.12.2014 р. Підписано до друку 10.12.2014 р.  
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.  
Ум. друк. арк. 23,4. Наклад 100 прим.

Адреса: 33028 м. Рівне, вул. Ст.Бандери, 20  
e-mail: dokacentr@mail.ru

---

Видавництво ТЗОВ «Дока центр»  
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру  
Серія РВ № 54 від 09.09.2011.

П - 86 **Психологія: реальність і перспективи. Збірник наукових праць  
Рівненського державного гуманітарного університету. – Випуск 3. – Рівне:  
Видавництво ТЗОВ «Дока центр», 2014. – 182 с.**

ISBN 978-966-2695-01-4

Збірник наукових праць містить статті які відображають теоретичні та практичні аспекти найважливіших проблем психологічної науки.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, психологів закладів освіти, практикуючих психологів, вчителів та керівників закладів освіти, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

УДК 159.9

ББК 88